

УДК: 821.111 – 22

Фоміна Людмила
(Дніпропетровск)

Художня своєрідність комедії Джона Лілі «Ендіміон»

У статті розглядається художня своєрідність п'єси Джона Лілі «Ендіміон». Відзначається активне творче переосмислення її автором міфологічного матеріалу в контексті національно-історичних умов єлизаветинської монархії. У центрі уваги Лілієві інтерпретації – алегорія кохання відомих історичних персонажів: королеви Англії Єлизавети I Тюдор і Роберта Дадлі, графа Лейстера, англійського державного діяча тих часів. Інтерпретуючи античний матеріал, драматург не тільки демонструє очевидний зв'язок із сучасною йому епохою, але й наповнює твір новим гуманістичним змістом. До характерних особливостей твору слід віднести актуалізацію тем ренесансного реалізму (любов, дружба, милосердя, боротьба зі злом), алегоризм і символізм, прозаїчний діалог, введення в комедію паралельної дії, розробка категорії дотепності. Використання евфуїстичного стилю дозволяє відтворювати як особливості мови аристократичних кіл кінця XVI – початку XVII ст., так і світогляд єлизаветинського двору – культ монарха, художнє вихваляння достоїнств королеви. У п'єсі Дж. Лілі простежуються всі основні риси, характерні для маски: відхід у світ абстракцій і символів, часте змішання образів античної міфології та казки, декоративна пишність і експресивність виражальних засобів. Заслуга Дж. Лілі полягає у створенні нового жанру придворної культури – комедії масок як ранньої модифікації ліричних комедій В. Шекспіра.

Ключові слова: міф, Ендіміон, гуманістична орієнтація, трансформація античного матеріалу, маска, евфуїстичний стиль, єлизаветинська придворна культура, категорія дотепності.

Англійська література епохи Відродження викликає пильний інтерес науковців. Одним із авторів, до яких

I. Історико-літературний процес

прикута їхня увага, є *Джон Лілі* (John Lyly (Lilly, Lillie), 1553(4)–1606) – елизаветинський письменник і драматург, що вважається засновником так званого «евфуїстичного стилю». На сьогодні у світі існує чимало літературно-критичних праць, присвячених життєвому і творчому шляху цього ренесансного автора, а також літературознавчому аналізу окремих його творів¹. Саме зростанням в останні десятиліття уваги зарубіжних і вітчизняних дослідників до творчості Дж. Лілі і визначається **актуальність** цієї статті.

Мета цієї публікації полягає у дослідженні особливостей поетики та жанрової природи тогочасної комедії маски, і зокрема п'єси Дж.Лілі «Ендіміон» («Endymion», 1591). Ця проблематика досі залишалася маловивченою у вітчизняному літературознавстві, що значною мірою можна пояснити майже повною відсутністю перекладів літературної спадщини письменника-елизаветинця українською мовою. Тож спроба поетологічного та жанрового аналізу маловідомої комедії

¹ *Распопин В.Н.* Эпоха Ренессанса. Англия // Лекции по истории зарубежной литературы: Новосибирск: Рассвет, 2003. – 430 с.; *Самарин Р.М.* Драматургия: Английская литература XIV–XVI вв. // История всемирной литературы: В 8 томах / АН СССР. : Ин-т мировой лит., 1985. – С. 307-313; *Урнов М.В., Урнов Д.М.* Шекспир, его герой и его время. – М. : Наука, 1978. – 208 с.; *Чернозёмова Е.Н.* Джон Лили в русской и советской критике // Типологические соответствия и контактные святы в русской и зарубежной литературе. – Красноярск, 1984. – С. 19-33; *Чернозёмова Е.Н.* Жанровая специфика драматургии Джона Лили // Депонирована в ИНИОН АН СССР. – № 21579. – 15.07. – 1985. – 24 с.; *A Shakespeare Companion, 1550–1950 / Book by F.E. Halliday; Funk & Wagnalls, 1952; A Short History of the Drama / Book by Martha Fletcher Bellinger. – New York : Henry Holt & Company, 1927. – P. 202-204; Boughner D.C. “The Background of Lyly’s Tophas”. Papers of the Modern Language Association 54 (1939) – P. 967-973; Cambridge History of English and American Literature // 18 Volumes (1907–21). Vol. 5. The Drama to 1642, Part One. VI. The Plays of the University Wits. – Ed.2. – N.Y., 2004. – P. 448; *Knapp R.S.* The Monarchy of Love in Lyly's «Endymion» *Modern Philology*. – No. 4 – Part 1 (May, 1976) – P. 353-367; *Endymion John Lyly, David M. Bevington. – Manchester : University Press, 1997. – 224 p. та ін..**

Дж. Лілі якраз і визначає **наукову новизну** цього дослідження, яке дозволяє розширити уявлення про закономірності еволюції традиційних сюжетів та національні художні особливості ренесансної рецепції античного міфу.

«Ендіміон» відкриває цикл придворних комедій Дж. Лілі, куди входять також ще вісім п'єс: «Кампаспа» («Campaspe», 1584), «Сафо і Фао» («Sapho and Phao», 1584), «Галатея» («Gallathea», 1592), «Мідас» («Midas», 1592), «Матір Бомбі» («Mother Bombie», 1594), «Жінка на Луні» («The Women in the Moon», 1597), «Метаморфози кохання» («Lov's Metamorphosis», 1601), «Попередження довірливим жінкам» («A warning for Faire Women», 1599), «Метаморфози дівчини» («The Maid's Metamorphosis», 1600).

Основу сюжету п'ятиактної комедії складає історія кохання головного героя Ендіміона до богині Леді-Місяць, королеви Кінфії.² Герої п'єси Лілі мають своїх історичних прототипів. Так, в образі Ендіміона драматург втілює героя свого часу – аристократа, ідеального придворного, який поєднував дар красномовства, витончену галантність, лицарську відвагу, – Роберта Дадлі, графа Лейстера (Robert Dudley, 1st Earl of Leicester (1532–1588), англійського державного діяча епохи правління Єлизавети Тюдор, фаворита королеви. Предметом пристрасті Ендіміона виступає сама королева Англії.

У п'єсі Лілі спостерігається та ж подвійність сюжетної лінії (double plot)³, що присутня у «Королеві

² «Cynthia» – КИНФІЯ або (Цинтія) – у Древній Греції одне з імен Артеміди. Кінфія – епітет Артеміди від гори Кинф на Делосі, ім'я коханої Проперція. Дет. див.: Мифологический словарь / М.Н. Ботвинник, М.А. Коган, М.Б. Рабинович, Б.П. Селецкий. – Л.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР. Ленинградское отделение, 1961. – С. 78.

³ Deats S. The Disarming of the Knight: Comic Parody in Lyly's "Endymion" – South Atlantic Bulletin. – Vol. 40 – № 4 (Nov., 1975) – P. 105-112.

I. Історико-літературний процес

Фей» (1589–1596) Едмунда Спенсера (1552–1599) Твір містить зашифрований натяк на реальних осіб і події. Алегоризм п'єси не викликає сумнівів. Якщо одні критики намагаються вгадати в алегоричних персонажах їх історичні прототипи⁴, то інші прагнуть розкрити алегорії з погляду християнських образів.⁵ Сама п'єса є однією великою алегорією відомого факту з історії – це охолодження в стосунках королеви Єлизавети та Роберта Дадлі у зв'язку з його одруженням на леді Шеффілд. Комедія Лілі є своєрідним освідченням у коханні й поклонінні королеві.

Давньогрецький міф у п'єсі набуває суттєвої трансформації. Інтерпретуючи античний матеріал, автор не тільки демонструє очевидний зв'язок із сучасною йому епохою, але й наповнює твір новим *гуманістичним* змістом. Як зауважує О.М. Чернозьмова, в творчості англійського драматурга «виразно спостерігаються прагнення використати багаті традиції минулого і, одночасно, сміливі, безперестанні пошуки нового».⁶

Коло тем, що порушені у творі, відображає його гуманістичну спрямованість, а саме: інтерес до внутрішнього світу людини (страждання Ендіміона), прояв людської гідності у відстоюванні власної життєвої позиції (боротьба Телл за своє жіноче щастя), приклад міцної дружби (Евмінід) і щирого кохання (Ендіміон і Кінфія). У центрі уваги інтерпретації Лілі – *алегорія кохання*, світ почуттів відомих історичних персонажів. Попри прагнення драматурга до правдивого зображення описуваних подій, поведінка головних героїв детермінована ренесансною естетикою, яка панувала в еліза-

⁴ *Chambers E.K.* The Elizabethan Stage. 4 Volumes. – Oxford: Clarendon Press, 1923. – Vol. 2, – P. 18-23.

⁵ *Wilson J.Dover.* John Lyly. – Cambridge: Macmillan and Bowes, 1905. – P. 127.

⁶ *Чернозьмова Е.Н.* Драматургия Джона Лили: проблема жанра. – Автореф. канд. дис. – М., 1989. – С. 7.

ветинській культурі, зокрема платонівською концепцією любові – «переваги духу над тілом», оскільки «втамована плотська пристрасть помирає, тоді як істинна любов посилюється по мірі утамування».⁷ Так, самопожертва і самозречення в коханні знаходять своє відображення у відмові Єлизавети від особистого щастя. Трансформуючи мотив «вічного сну», Лілі ілюструє думку Платона про те, що «гірка для любові річ ... вмирає ж усякий, хто любить...».⁸ На відміну від міфу, тема краси Ендіміона в п'єсі замінена вихвалянням краси Єлизавети. Численні повтори слова «beauty» в тексті твору актуалізують зовнішню привабливість королеви: «Beauty diuine», «Her greatest beauty», «The pride of beauty», «vnspeakeable beauty». Дотримуючись традицій придворного культу королеви, Лілі усипав текст своєї комедії численними компліментами монархині. Проте, на адресу Єлизавети звучать і відверті лестощі. Так, в останніх рядках твору Піфагор заявляє: «I had rather in Cynthias Courtspende tenne yeers, then in Greece one houre».⁹

Лілі осучаснив античний міф про Ендіміона в контексті конкретної соціально-історичної ситуації, культу монарха. На відміну від героя міфу, ренесансний Ендіміон має активну життєву позицію. Тема «вічного сну» трансформована і підпорядкована художньому задуму п'єси – показати велику силу любові, яка здатна «воскресити» навіть мертвого, в даному випадку, – Ендіміона, зачарованого чаклункою Діпс.

Гостру полеміку викликає питання про жанр п'єс Джона Лілі. Американська критика вважає письменника лише творцем придворних комедій, чітко розмежовуючи

⁷ Образы любви и красоты в культуре Возрождения / отв.ред. Л.М. Брагина. – М. :Наука, 2008. – С. 222.

⁸ Там само. – С. 12.

⁹ The complete works of John Lyly: now for the first time collected and edited from the earliest quartos by Bond R. Warwick (Volume 3). – Oxford : The Clarendon Press, 1902. – Vol. III. – 1902. – P. 79.

I. Історико-літературний процес

їх від маски.¹⁰ Таку ж думку висловлює петербурзький літературознавець Н.В. Зоніна, яка розглядає англійську маску XVI–XVII ст. лише як придворне дійство.¹¹ З точки зору В.М. Распоіна, на фундаменті давньоримської комедії та італійської пасторалі Лілі створює галерею мальовничих буколичних панно, крихкість і ідилічність яких поєднуються зі світською елегантністю та витонченою дотепністю.¹² Актуалізуючи специфіку комедій драматурга, А.Бартошевич зазначає, що Лілі першим поєднав принципи «романічної» комедії з вченими гуманістичними традиціями. Як і народні «романічні» драми, комедії Лілі оповідають про дивацтва і примхи любові, про пригоди закоханих, але ці п'єси – і за ідеями, і за формою – породження придворної культури.¹³

Складність визначення жанру «Ендіміона» Дж. Лілі обумовлена його *синтетичним* характером. Так, у п'єсі знаходять своє віддзеркалення: діалог Леді-Місяць і Венери римського письменника Лукіана (Lucian, 125–180 н. е.); синтез італійської комедії дель арте і латинської комедії Плавта (Plautus, 254–184 до н. е.) і Теренція (Terence, 19(8) 5–159 до н. е.) та *маски* як розважального свята, підпорядкованого культу монарха.

Як придворний поет, Лілі часто стикався зі створенням маски – популярного в XVI–XVII ст. придворного, костюмованого дійства (найчастіше на античні,

¹⁰ Bergeron D.M. Twentieth-Century Criticism of English Masques, Pageants, and Entertainments: 1558–1642. – San Antonio, Tex.: Trinity University Press, 1972. – 67 p.

¹¹ Зоніна Н.В. Черты классицизма в английской маске XVI–XVII вв. // Основные тенденции и проблемы развития европейского искусства и литературы Нового времени. Материалы Международной научной конференции «Четвёртые Лафонтонские чтения» (10–12 апреля 1998). – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – С. 40–42.

¹² Распоин В.Н. Эпоха Ренессанса. Англия // Лекции по истории зарубежной литературы». – Новосибирск: Рассвет, 2003. – С. 296.

¹³ Бартошевич А. Комедия предшественников Шекспира // Шекспировский сборник. 1967 / Под ред. А. Аникста. – М.: ВТО, 1968. – С. 109.

міфологічні та казкові сюжети), головними дійовими особами якого були алегоричні фігури.¹⁴ У п'єсі «Ендіміон» можна зустріти ряд її прикмет. Як правило, маска зазвичай створювалася до якої-небудь важливої події, пов'язаної з особою монарха. П'єса «Ендіміон» була також приурочена до Святкування Стрітєння (Candlemas). У ній простежуються всі основні риси, характерні для маски: відхід у світ абстракцій і символів, заперечення дійсності, часте змішання образів античності, міфології і казки, контрастність образів і мотивів, декоративна пишність, достаток самоцінних деталей і неймовірна експресивність виражальних засобів. Усе спрямовано на те, щоб викликати у глядача (а згодом – у читача) подив і захоплення¹⁵. У п'єсі «Ендіміон» панує атмосфера казки. Ендіміона зачаровують, і тільки поцілунок коханої знімає чари. Дійовими особами виступають казкові феї та чаклунка Діпс. Твір рясніє символами. Час створення п'єси, з уточнення Г.Г. Майорова, це – період, коли сам навколишній світ став розглядатися як система символів і алегорій. Розшифровка цих символів та топосів стала повсякденною практикою. Бачачи в усьому алегорію і притчу, людина того часу поступово привчилася і сама виражатися алегоріями і топосами, втілюючи свої думки у форми загадки та іносказань.¹⁶ Користуючись словником символів¹⁷, як ключем до тлумачення, що дозволяє розшифрувати приховане послання Дж. Лілі з глибини століть, «перечитаємо» п'єсу наново.

¹⁴ Зонина Н.В. Цит. вид. – С. 42.

¹⁵ Там само. – С. 42.

¹⁶ Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии (латинская патристика). – М. : Мысль, 1979. – С. 353.

¹⁷ Словарь символов. Режим доступа: <http://slovari-online.ru/cat/словарь-символов/0.htm>

I. Історико-літературний процес

У своєму першому монолозі Ендімійон, уособлюючи Леді-Місяць з Кінфією, вдається до цілого ряду символів, які характеризують складності в їхніх взаєминах. Наприклад, *море* з його приливами і відливами, – паралель зі зміною місячних циклів (молодик, повний місяць) – символізує мінливість почуттів між Єлизаветою і графом Лейстером. *Виноградна лоза*, що обвиває тіло, символізує киплячу життям молодість. Символи вплетені в розгорнуту авторську метафору та утворюють нероздільне ціле. Знехтуваною Ендімійоном *Телл* (уособлення землі, нерідко в еротичному контексті, що співвідноситься з пеклом¹⁸), за алегорією, є Марія Стюарт або друга дружина Дадлі, леді Шеффілд. Вона, прагнучи помсти, звертається за допомогою до *чаклунки* – символу жіночого начала в його руйнівному аспекті. Чаклунка Діпс, погрожуючи Ендімійону *ножем* – символом відплати і смерті, – за допомогою чарівного порошку навіває на героя смертельний сон. *Смерть* означає всезнання, оскільки мертві все бачать. Очевидно, що говорячи про смертельний сон, автор має на увазі період переосмислення складних взаємин Єлизавети і графа Лейстера. Кінфія дізнається про інцидент в саду. *Сад* символізує рай, тобто двір королеви, садівник – творця – саму Єлизавету. Сад також уособлює жіночий, охоронний принцип і означає невинність. Невинність часто асоціюється з недоторканністю. У християн огорожений сад – символ Діви Марії – образу, порівняння з яким так бажала Єлизавета.

Щоб врятувати Ендімійона, Кінфія посилає гінців у Фессалію, Єгипет, Грецію, а Телл – садить у *темницю в пустелі*, що символізує самотність а також місце для роздумів. Зачарований красою Телл, капітан Корсіт погоджується виконати її бажання – перенести сплячого

¹⁸ Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. // Гл. ред. С.А. Токарев. – М. : Рос. энциклопедия, 1997. – Т.1 (А-К) – С. 467.

Ендіміона в *печеру* – місце і поховання, і відродження. Однак, Корсіту не вдалося здійснити задуманого. Він не зміг навіть підняти охопленого сном Ендіміона, оскільки той перетворився на *камінь* – символ стабільності, тривалості, надійності, безсмертя, непорушності, вічного, зчеплення, незнищенності – алегорична форма виразу сталості Дадлі в коханні до Єлизавети. Корсіт не зміг здійснити задуманого також через те, що Ендіміон спав на *березовому березі*. *Береза* – символ родючості і світла, захищає від відьом, відганяє злих духів. Дійсно, на захист Ендіміона стали феї, які почали щипати Корсіта, приспали його і перетворили на *леопарда* – символ жорстокості, лютої, агресивності, безстрашності. Оскільки плями леопарда нагадують очі, його називають «страж» – за п'єсою, капітан Корсіт дійсно є стражем Кінфії, який однак її зрадив, оскільки потрапив під чари богині кохання Венери.

Шлях до порятунку Ендіміона Евменіду підказує *джерело* – символ жіночого начала, утроби Великої Матері, душі. Більше того, джерело уособлює союз чоловічого і жіночого та символізує спасіння й очищення. Дійсно, порятунок від чар Ендіміону приносить поцілунок Кінфії. *Поцілунок* – знак доброго настрою, світла, довіри, примирення, прихильності. На особливу увагу заслуговує символічне трактування сну, розказаного Ендіміоном. Старець уві сні пропонує герою книгу з трьома сторінками. *Книга* означає книгу життя, вчення і духу мудрості. Алегорично це акцентує той факт, що Дадлі намагається проаналізувати причини виниклого у взаєминах з Єлизаветою охолодження і знаходить відповідь в підступних інтригах двору – в образі *вовка, який* уособлює зло, пожираючу пристрасть і лють, тобто ворогів. У *орла* (солярний символ бога на Землі, символ влади і сили) під *крилом* (при дворі Єлизавети) копошаться дрібні, нікчемні трутні і жуки

I. Історико-літературний процес

(придворні утриманці), які «шукали вену» («слабке місце»), щоб «знекровити», позбавити влади саму Єлизавету. Таким чином, Лілі, в алегоричній формі передає реальну атмосферу, яка панувала при дворі Єлизавети.

Автор також широко використовує алегорії для характеристик другорядних персонажів. Так, образ сера Тофа асоціюється з віслюком – символом впертості, дурості й похоті У даному випадку алегорія актуалізує риси персонажа. Перетворення Баго в осоку – символ жалості – підкреслює її співчуття до Ендіміона, коли його зачаровували. Нерідко Дж. Лілі для розкриття образу героя вдається до імен-«мовців», використовуючи при цьому весь арсенал словотворчих засобів. Наприклад, згідно зі словником¹⁹, Favilla – зола; Scintilla – іскра; Eumenides («Eu-» – префікс зі значенням «добрий») – кращий друг; Pythagoras («Pyth» – «переконувати», «agoras» – «говорити») – філософ-оратор; Epiton («Ep» – префікс зі значенням «слідувати за кимось») – паж сера Тофа; Semele – коханка Зевса.

Найбільш вдалою мовною формою вираження алегорій та символів виступає *евфуїстичний стиль*, який допомагає відтворити атмосферу двору Єлизавети, показати дар красномовства придворного, витончену ввічливість.²⁰ Автор евфуїстичного стилю в Англії, відобразивши дух елизаветинської епохи, використовує його в п'єсі як *фон* маски. Чотири монологи Ендіміона, звернені до Кінфії, слід розглядати як зразок евфуїстичного стилю. Складні речення містять поширені авторські метафори, нерідко, кілька символів і гірлянд алегорій, витканих із порівнянь, на основі антитез.

¹⁹ Латинско-русский и русско-латинский словарь / А.В. Подосинов, Г.Г. Козлова, А.А. Глухов, А.М. Белов. Под общ. ред. А.В. Подосинова. – М. : Наука, 2004. – 744 с.

²⁰ Бартошевич А. Комедия предшественников Шекспира // Шекспировский сборник. 1967 / Под ред. А. Аникста. – М. : ВТО, 1968. – С. 110-111.

Нерідко ключова тема актуалізується кількома синонімічними антитезами: «There is nothing thought more admirable or commendable in the sea, then the ebbing and flowing, and shall the Moone, from whom the Sea taketh this virtue, be accounted fickle for encreasing, & decreasing?» («У морі немає нічого прекраснішого і чарівнішого, ніж відливи і приливи; я живу її повнолунням і новолунням»)²¹.

Особливий інтерес в аспекті розглянутої проблеми представляють риторичні запитання. Ми поділяємо думку А.Бартошевича про те, що в драматургії Лілі «панує атмосфера риторичного спору, обговорення моральних проблем, зіткнення різних точок зору. Риторичний диспут, діалог, побудований на антитезах і паралелізмі, повністю перейшли з «Евфюеса».²² У п'єсі «Ендіміон» спостерігається стилістична багатофункціональність риторичного запитання. Дж. Лілі використовує риторичне запитання не тільки як елемент техніки вельми популярного в XVI столітті платонівського діалогу²³, але й для передачі внутрішнього монологу героя. Страждання і душевні муки Ендіміона з приводу нерозділених почуттів знайшли вираження у риторичних фігурах, що включають ряд коротких запитань: «Sweet Cynthia, how wouldst thou be pleased, how possessed?» («Мила Кінфія, як догодити тобі, як оволодіти твоїми почуттями? Чи допоможуть зусилля (терпляче переносячи всі крайнощі) отримати твою любов?»)²⁴

Використання евфюїстичного стилю можна вважати жанроутворюючою рисою придворної п'єси-маски, яка відтворює як особливості мови аристократичних кіл кінця XVI – початку XVII століть, так і світогляд

²¹ The complete works of John Lyly... – P. 22.

²² Бартошевич А. Цит. вид. с. – С. 111.

²³ Там само. – С. 112.

²⁴ The complete works of John Lyly... – P. 23.

I. Історико-літературний процес

єлизаветинського двору – культ монарха, художнє вихваляння достоїнств королеви.

Заслуга Дж. Лілі в тому, що в «Ендіміоні» він вперше ввів *прозаїчний* діалог замість віршованого і римованого, що наблизило комедію до життя. Більш того, у цій п'єсі вже явно намітилася тенденція надати драмі внутрішньої єдності за рахунок узгодження всіх її частин з розвитком одного центрального характеру. Новацією є і введення в драму паралельної дії, в більшості випадків комічної, в якій другорядні персонажі змагаються у дотепності. Автор привніс у драматургію зовсім новий тип комізму, який не має нічого спільного з комізмом «Ралфа Ройстер Дойстера» та інших побутових комедій тієї доби, – тонкий і дуже стриманий гумор, філософську іронію. Усім цим, на думку М.В. Урнова, Дж. Лілі частково підготував появу «ліричних» комедій В. Шекспіра («Марні зусилля кохання», «Сон в літню ніч» та ін.)²⁵

Попри те, що інтрига в комедії переважає над глибиною характерів, п'єса містить динамічні діалоги другорядних персонажів з різною сатиричною спрямованістю (Тоф, Дар, Епітон, Самі). Промови героїв виразні і соціально забарвлені. Численні латинські вислови з будь-якого приводу, які виголошує сер Тоф, яскраво характеризують самого героя. У придворній комедії масок проблема кохання і щастя вирішується з надзвичайною легкістю та веселістю. Нікому з героїв не завдається зла (з Ендіміона знімають чари, а Телл визволяють із в'язниці). П'єса має щасливий фінал.

В «Ендіміоні» витoki комізму лежать не в розвитку сюжетної лінії (непорозуміння: одного героя приймають за іншого, невпізнавання, помилкові дії), а в *багатому потенціалі самих мовних засобів* (нісенітниця, застереження, іноземна, або, наприклад, «вчена» мова, яка

²⁵ Урнов М.В., Урнов Д.М. Шекспир, его герой и его время. – М. : Наука, 1978. – С. 69.

лунає не до місця), що дозволяє передати комічне в мові героїв. Комізм п'єси досягається за рахунок використанням драматургом цілого ряду лінгвістичних комічних прийомів. Іронія, як прихована насмішка щодо позерства і хвастощів сера Тофа, постійно звучить із вуст слуг: «Samias. O that we had Sir Tophas? That braue Squire, in the midst of our myrth» («Самі. О, наш хоробрий сквайр сер Тоф!»). Наступне за цими словами прислів'я: «esse autem, wyl you see the deuill?» («Про вовка промовка, а вовк тут»)²⁶ підсилює іронічність сказаного і надалі обігрується перифразом: «That braue Squire, – courage valiant Knight» і метафорою «your wisdom is so wearie that it stayeth it selfe. Sam. Stay your courage valiant Knight, for your wisdom is so wearie that it stayeth it selfe» («Самі. Стримай свій запал, відважний лицар, твоя мудрість настільки втомлена, що зупиниться сама»)²⁷.

При цьому комізм досягається за рахунок введення у мову афоризмів (висловів, що виражають у лаконічній формі узагальнену закінчену думку) та ефекту змішання мов (постійне вживання латинських висловів). Протягом усієї п'єси сер Тоф виголошує досить велику кількість латинських афоризмів. Мова цього персонажа буває «вченою» квінтесенцією і латинськими висловами, які можна розглядати як пародію на італійську маску Доктора; а експресивність виражальних мовних засобів в оцінці вчинків сера Тофа визначає його схожість з італійською маскою Капітана.

Гіперболізація – як навмисне перебільшення – підкреслює хвастощі персонажа: «I will drawe out their guttes out of their bellies, and teare the flesh with my teeth, so mortal is my hate, so eager my unstaunched stomacke» («Тоф. Я розпорю їх животи і витягну їх кишки, розірву їх плоть своїми зубами, – така смертельна моя лють, і

²⁶ The complete works of John Lyly... – P. 26.

²⁷ Ibid.

I. Історико-літературний процес

такий голодний мій шлунок»)²⁸. На це ж спрямована і гіпербола, що поєднана з антономазією «Mars» – Марс-«війна»: «Toth.I was the first that euer deuised warre, and therefore by Mars himselfe giuen me for my Armes a whole Armorie» («Тоф. Я був першим, хто будь-коли розробив військовий план, і тому сам Марс видав мені цілий склад зброї»)²⁹.

Протиріччя між самооцінкою і створюваним враженням, між словом і ділом, між бажаним і дійсним тощо, породжують комізм на рівні характеру. Всі сцени, пов'язані з появою сера Тофа, слід розглядати як пародійні сцени в комедії. Пародія – як свідомо імітація в сатиричній, іронічній чи гумористичній цілях індивідуальної манери, стереотипів мовлення, гри та поведінки – посилюється в п'єсі за рахунок введення у мову каламбурів і алогізмів як навмисного порушення логічних зв'язків з метою досягнення комічного ефекту:

«Tophas. Freendes ? Nego argumentum.

Sam. And why not friends?

Tophas. Because Amicita (as in old Annuals we find) is inter pares: now my pretty companions, you shall see how vnequall you be to mee: but I will not cut you quite off, you be my halfe friends, for reaching to my middle, so farre as from the ground to the wast I wil be your freend»

(«Тоф. Друзі? Немає тому доказів.

Самі. Чому ж не друзі?

Тоф. Оскільки дружба (як сказано в старому літописі) може бути серед рівних. Тепер, мої симпатичні компаньйони, Ви повинні бачити наскільки ви нерівні по відношенню до мене. Але я не проганятиму Вас геть; ви маєте бути моїми напівдрузями, оскільки ви, рівняєтеся із моєю серединою. Від підощв до талії я буду Вашим другом»³⁰).

²⁸ Ibid. – P. 35.

²⁹ Ibid. – P. 27.

³⁰ Ibid.

Алогізм і каламбур діалектично взаємодоповнюють один одного: «Dar. Learnedly. But what shall become of the rest of your bodie, from the wast to the crowne?» («Дар. Із знанням справи. Але що трапиться з останньою частиною Вашого тіла, від талії до голови?»).³¹ Комічне в мові героїв має соціальне забарвлення: «Thomas. Of what occupation are your Masters? Dar. Occupation, you clowne, why they are honourable». («Тоф. Чим займаються ваші господарі? Дар. Заняття, Ви знущаєтеся? Адже вони шляхетні...»)³² та допомагає дати більш точну характеристику персонажам і визначити, хто з них дотепний, або, навпаки, надзвичайно дурний.

Особливу увагу в комедії привертають жартівливі висловлювання про кохання, втілені в авторській метафорі: «is not loue a lurcher, that taketh mens stomacks away that they cannot eate, their spleene that they cannot laugh, their harts that they cannot fight, theyr eyes that they cannot sleepe, and leaueth nothing but lyuers to make nothing but Louers?» (...хіба любов не шахрайка, яка вивертає шлунки чоловіків навиворіт так, що вони не можуть їсти, їх селезінку – так, що вони не можуть сміятися, їх серця – так, що вони не можуть битися, їх очі – так, що вони не можуть спати, і залишаються істоти, з яких виходять лише закохані).³³

Новаторство Лілі полягає в творчому збагаченні категорії *дотепності*. Різноманіття відтінків сміху в п'єси «Ендіміон» (гумор, іронія, жарт, насмішка, каламбур) відображає багатство дійсності і утворює категорію сміхової культури – *дотепність*. Сама мова п'єси (Middle English) викликає лінгвістичну цікавість і являє собою предмет окремого дослідження.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid. – P. 34.

I. Історико-літературний процес

Таким чином, мова як джерело комізму, евфуїстичний стиль як фон маски виступають жанроутворюючими рисами англійської придворної комедії масок.

Творчо переосмисливши класичну спадщину попередників та порівнявши її з популярністю маски як розважального свята, підпорядкованого культу монарха, Джон Лілі створює новий жанр – *придворну комедію масок*. Більш того, драматурги Англії стали використовувати маску також і в якості складового елементу повновагої п'єси, який можна розглядати як художній прийом «п'єси в п'єсі» (Шекспір – «Сон в літню ніч», «Буря»; п'єси Брума – «Антиподи», «Весела компанія», «Придворний жебрак» та ін.). «Ендіміон» Дж. Лілі вплинув на розвиток театрального мистецтва та світової літератури, у тому числі і на комедії Шекспіра, який розвинув і підняв на новий рівень майстерність побудови захоплюючої дії, силу зображення конфліктів та розкриття людських почуттів і пристрастей.

Багатогранність і новаторство творчості Дж. Лілі очевидні і представляють інтерес для подальших досліджень.